

DE ARMENKAMERTJES VAN VLEDDER: 1868-1963

Door: Maarten C. Hoff

Inleiding

In november 1813 werd het rood-wit-blauw naast het oranje weer als ‘de Statenvlag’ gehesen. Maar na “... wat juichens legde de vermoeide natie zich rustig te slapen (...) O die hopeloze onverschilligheid ...” (Huizinga, 1982: 205). Dat armenzorg na de herwonnen onafhankelijkheid vervolgens een Nederlands volksbelang bij uitnemendheid werd, moet dus met het nodige scepticisme worden gezien. En als het dan al in die standenmaatschappij van groot belang was, dan toch was de ratio ervan de beveiliging van de samenleving tegen de gevaren van “... tot wanhoop gebrachte paupers ...” (Feenstra, 1947: 241). Armbestuur was hooguit “... een onderwerp van de aanhoudende zorg der regering ...” (art. 201, Grondwet 1848). Want wanneer Thorbecke er in 1853 echt werk van wil maken, draagt deze inspanning bij tot zijn politieke val.

Ja, er werden armenhuizen opgericht. Maar de armenzorg lag primair bij de familie en de particuliere weldadigheid. Lieten dezen verstek gaan, dan kwam de kerk te hulp. De gemeente greep pas in allerlaatste instantie in. In 1854 geeft de wetgever aan de kerken de eerste verantwoordelijkheid. Dit artikel gaat over het wat en hoe van het voormalig Vledderse *armhuus*, dat in de huidige Bosbouwkamp aan de Vledderweg lag (zie figuur 1)¹. Het is een feitelijk relaas over de hoofdlijnen van haar geschiedenis, die in 1868 begon en in 1963 eindigde. Een geschiedenis met twee levens, want tot 1952 is de Nederlands Hervormde Kerk de beheerder en eigenaar, daarna tot 1963 de Gemeente Vledder.

Voor de gehele periode 1868 – 1963 geldt de vraag hoe serieus deze armenzorg moest worden genomen met de Armenwet van 1854 als ‘ondersteunend wapen’. Het overheidsbestuur volgde immers in principe de weg van de staatsonthouding. En zij, die de leniging van nood op hun liefdadigheidsbord hadden – een bonte verzameling aan kerkelijke en bijzondere

Figuur 1. Op deze foto van Tiemen Stuiver uit 1953 zijn de armenkamertjes in de achtergrond nog zichtbaar.

instellingen² – werkten nauwelijks samen en hadden een chronisch geldgebrek. Een aanpassing van de Armenwet in 1912 veranderde in feite niets. Armenzorg bleef primair een taak van kerkelijke liefdadigheid, gevolgd door die van de particulieren, terwijl de gemeente-instellingen een bijna ‘slaperdijkrol’ bleven innemen. Subsidiar ondersteunen was prima, mits aan verschillende voorwaarden was voldaan en waar mogelijk werd verhaal gehaald. Bloed- of aanverwanten werden aangesproken tot teruggave van het geleende (!) bedrag of eventueel werd de ondersteuning als loon voor arbeid beschouwd. Ook nalatenschappen bleven bronnen voor terugbetaling.

De Nederlands Hervormde Kerk van Vledder als eigenaar

Een missive van het College van B&W van 12 april 1868, gericht aan de Gemeenteraad en de Kerkraad betekent de start van een voorzichtige bemoeienis vanuit de overheid met de bedeling. Het verzoek van B&W is “...beleefdelijk doch dringend (...) wyl wy het voor het grootste belang van de gemeente achten, om de oprichting van een armen-werk-en weeshuis binnen deze gemeente uit de fondsen der diaconie in ernstige overweging te willen nemen ...”. Dat

belang wordt zelfs van argumenten voorzien: "... wy stellen ons voor dat als eenmaal een armhuis binnen de gemeente bestaat en wy niet behoeven terug te deinzen om de overkomst van die armen te gelasten, wy de gemeente groote geldsommen zullen besparen ...". En bovendien zou de Diaconie zelf de gelegenheid vinden "... hare financieele positie langzamerhand te verbeteren ...".

De Gemeenteraad gaat op 29 april 1868 al akkoord, onder de voorwaarde dat het gemeentebestuur alleen zal bijdragen in een nader te bepalen aandeel van onderhoud. Hoe anders reageert de Kerkraad van de Nederlands Hervormde Kerk op die brief van B&W van 12 april 1868. Op 1 maart 1870 – bijna twee jaren later(!) – wordt het ‘Edelachtbaar Bestuur der Gemeente Vledder’ een antwoord toegezonden door de Kerkraad. Een antwoord vol kanttekeningen. Over één ding is men het eens: er moet een gesticht komen. Maar de samenwerking moest hoe dan ook de onvoorwaardelijke bepaling hebben "... dat alle vanwege het gemeentebestuur in het armhuis opgenomen en verpleegde armen nooit ten laste der diakonie zullen komen, en dat de opneming van lijders aan besmettelijke ziekten en van krankzinnigen door het diakoniebestuur zal mogen worden geweigerd ...". Economische doelmatigheid lijkt het essentieel toetsingscriterium te zijn in deze bemoeienissen van zowel het burgerlijk als het kerkelijk bestuur.

In januari 1926 vindt de Kerkraad het wenselijk worden om regelingen te treffen met de burgerlijke gemeente voor een gemeenschappelijke bedeling. De reden van deze wenselijkheid is vrijwel zeker het probleem van de bedeling van niet-lidmaten van de N.H. Kerk. Aan de Diakenen wordt verzocht om de onderhandelingen te voeren. In januari 1929 wordt eindelijk besloten tot een gezamenlijke bedeling, met dien verstande dat er elk jaar opnieuw een contract moet worden gesloten.

Het armhuis moet in de periode eind 1871 tot juli 1872 gebouwd zijn. Op 25 juli 1872 worden drie woningen geregistreerd met de kadastrale duiding Sectie B 1879, 1880 en 1881 ter grootte van 36.56.36 centiare (zie figuur 1). Op een inventarislijst van de goederen van de kerkelijke gemeente van 10 juni 1895 werden deze woningen reeds als armhuis genoemd. De Kerkraad refererde ook in haar vergadering van 11 september 1895 naar dit pand. Een schets van 27 januari 1932, en later bewerkt (zie figuur 2: Armhuis der Ned. Herv. Diaconie te Vledder), geeft een goed beeld van het pand. Deze schets toont de verandering aan, waarbij de voormalige middelste woning is opgesplitst in twee woningen.

Het armhuis omvatte dus vier woningen onder één kap met aan de voorzijde vier ‘eigen’ voordeuren. De bewoners zelf noemden het ‘de armenkamer-

Figuur 2. Armhuis der Ned. Herv. Diaconie te Vledder. Dit is de bouwtekening van de middelste woning welke is opgesplitst in twee woningen. (Zie de vier deuren in het vooraanzicht).

tjes'. Via de voordeur stapte men direct in de woon-, tevens eet- en slaapkamer van 3.65 bij 4.06 meter. Deze woonkamer had aan de voorzijde een raam van nauwelijks 70 cm breed en minder dan 140 cm hoog. Aan de achterzijde van de kamer bevonden zich de keuken en bergplaats. Alle gezinnen moesten het doen met één gemeenschappelijke w.c. die in het midden achter tegen het pand was gebouwd. Waterleiding en elektriciteit waren niet aanwezig. Midden voor het huis bevond zich een waterput.

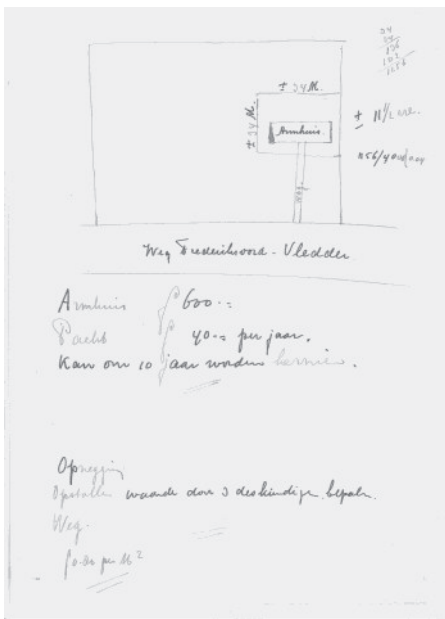
De procedure om een woning te huren, startte meestal bij het gemeentebestuur dat vervolgens het verzoek neerlegde bij de diakenen en die dat op hun beurt bij de kerkraad naar voren brachten. Had deze laatste eenmaal positief beslist dan kon de diaken-boekhouder het huurcontract opmaken. Zo vermeldt een huurcontract uit 1910 dat aan een weduwe de woning wordt verhuurd voor f. 18,= per jaar waarvan elke maand vooraf 1/12^e deel moet worden afgedragen. In een ander geval betrof het een vrouw en kind die door brand "... nagenoeg al hun houden en hebben hadden verloren ..." (Notulen Kerkeraad, 5 oktober 1924). Meer dan eens werden verzoeken door de kerkraad afgewezen, zoals een verzoek uit 1919 waarin de behandelaar in de vergadering van de kerkraad "... op geestige wijze ..." de argumenten op tafel legde waarom betrokkene niet binnen de termen viel (Notulen Kerkeraad, 17 januari 1919).

De woningen werden ‘glasdicht’ aan de huurder geleverd en deze moest het ook ‘glasdicht’ onderhouden. Een ruit inzetten kostte 25 tot 35 cent. Het onderhoud aan de woningen in deze gehele periode vond voor het eerst plaats in 1922 voor de som van f 140,04½, gevolgd door reparatiewerkzaamheden in 1924 voor een bedrag van f. 442,04 en in 1925 afgerond met uitgebreide ‘vertimmeringen’ waarvoor f 596,66½ werd betaald. Dit “... groote werk ...” werd gegund aan de timmerlieden Dekker en Van Dijk, die het huis moesten voorzien van een goot, een nieuwe kap en een afzonderlijk schuurtje op een stenen fundament “... zoodat de vier bewoners van het huis daarin eenige bergruimte konden verkrijgen ...” (Notulen Kerkeraad, 5 oktober 1924). Voorts werden elk jaar bedragen uitgegeven aan de ‘waterleiding’ (f. 1,=) en de verzekering. De boekhouding toont voor de verzekeringen opmerkelijke wisselende bedragen met een langzaam oplopende trend. Waar deze verzekering in het begin van de 20^e eeuw nog rond de f. 0,70 is, vermeldt het jaar 1926 al een bedrag van f. 1,07. ³

Op 13 mei 1943(!) werden bij Raadsbesluit ⁴ de vier woningen met het adres “Vledderveld nos. 114 tot en met 117”, samen vormend het z.g. Armenhuis van de Diaconie van de N.H. Kerk in Vledder, onbewoonbaar verklaard. Desondanks bleef het door gezinnen bewoond. Een inwonster van Vledder ⁵ schreef mij op verkregen informatie van anderen: “... Tijdens de oorlogsjaren kwam de oude B. nog wel eens bij mijn vader. Hij teelde namelijk tabak en dat was schaars in die tijd. Hij vertelde toen ’n keer dat ze hun kat kwijt waren en die hadden ze later verzopen in de waterput voor het huis aangetroffen (...) en er woonden eind veertiger jaren ook een man en een vrouw, de namen weet ik niet meer (...) de man zat in de werkverschaffing of zo. Aan de Middenweg lag toen, precies voor het kamp, een grote partij zakken portlandcement. Spul wat de moffen gebruikten voor bescherming van hun onderkomens. Dat was keihard geworden en hij moest dat kapot slaan. Hij zat dan op zijn gat te bikken. Die vrouw kwam rond tien uur met koffie. Na de koffie stapten ze beiden op en sloften naar het *armhuus*. Na de middag kwam hij dan weer een poosje terug ...”.

Het andere beeld over deze man en vrouw schetste Jannie Bakker, de kleindochter van de man. Hij was Jan Jansen met zijn tweede vrouw Martha (zie de foto) en samen bewoonden zij het meest links gelegen ‘armenkamertje’. Ernstig ziek geworden door de Spaanse griep kon Jansen vrijwel niets meer uitrichten

Figuur 3. Aantekeningen bij de koop door de gemeente Vledder van de vier onbewoonbare verklaarde panden.

en slechts moeizaam lopen. Vandaar dat ‘bikken op zijn gat’, maar daarnaast maakte hij ook heideboenders om de melkbussen van binnen schoon te maken. In haar herinnering moet haar grootvader in 1954 zijn overleden, vertrok Martha en werden Fraukje Beun met haar man Andries Meester de nieuwe bewoners.

De Gemeente Vledder als eigenaar

Op 11 december 1951 schrijven B&W aan de Diaconie van de N.H. kerk te Vledder of “...U bereid is de aan u toebehorende 4 onbewoonbaar verklaarde woningen te Vledderveld, het z.g. Armenhuis, aan de gemeente te verkopen en zo ja, voor welk bedrag en onder welke

voorwaarden ...”. Het antwoord komt snel op 18 december: voor f 600,- en een pachtsom van f. 40,- per jaar. De diaconie was namelijk niet bereid om de woningen te verbeteren, zo blijkt uit een voorstel van B&W aan de Raad van 21 januari 1952. In de Kerkbode van de N.H. Gemeente van 8 maart 1952 meldden de Diakenen dat het “... armenhuis al lange tijd een doorn in het oog was ...” van de N.H. Gemeente. En de Gemeente Vledder zou het wel willen kopen, nu zij er subsidie voor zou krijgen, aldus suggereren de Diakenen in het bewuste artikel.

In de openbare vergadering van de Raad van 26 februari 1952 wordt besloten de opstallen, bestaande uit de vier onbewoonbaar verklaarde woningen, te kopen met de bedoeling deze te slechten en op dezelfde plaats een nieuw pand neer te zetten, bestaande uit die woningen. Het verder uitgewerkte voorstel daartoe dateert van 10 maart 1952 en bevat tevens een kostenbegroting [een totaal van fl. 15000,= waarvan ten laste van de gemeente een bedrag van fl. 8700,=] en een exploitatie analyse. Voor de toekomstige bewoners van het nieuwe armenhuis betekende dit een komende huurlast van fl. 3,= per week.

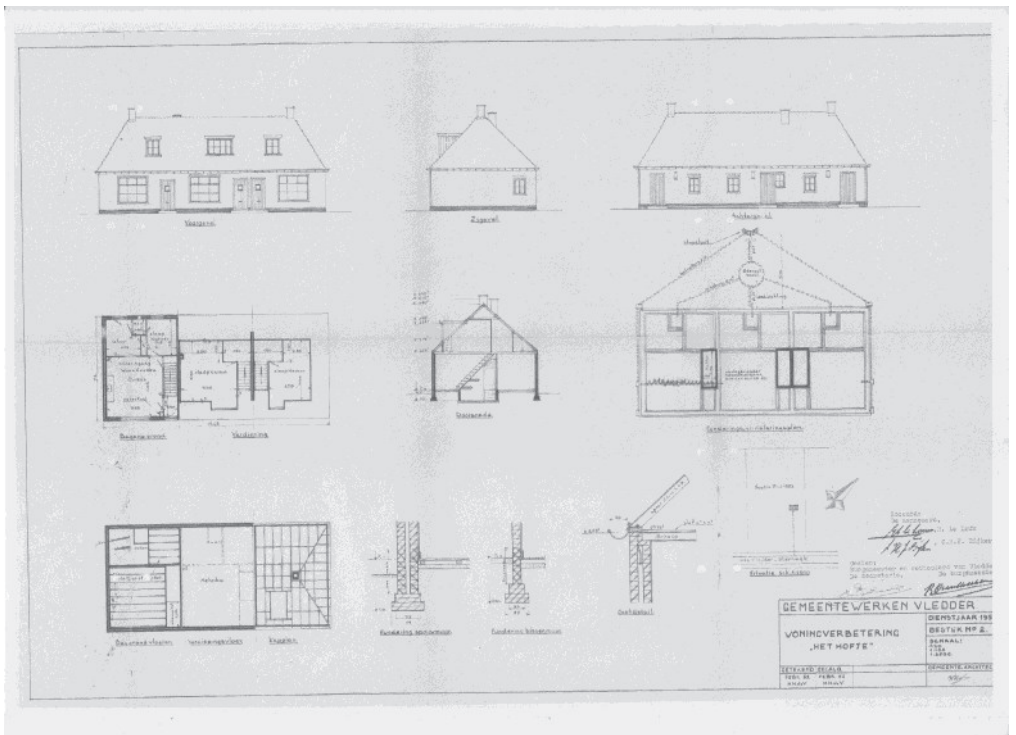
De gemeente gaat voortvarend te werk en hoewel alle goedkeuringen nog niet zijn ontvangen, gaat zij over tot “...onderhands aanbesteden van de afbraak en herbouw van de bedoelde woningen ...” (B&W, brief van 3 juni

1952). Op 30 mei 1952 wordt de onderhandse aanbesteding voor afbraak en herbouw naar vier gegadigden verstuurd. De gunning wordt gegeven aan Johan Bijker uit Nijensleek en H. le Loux ⁶ uit Wilhelminaord (besluit van 30 juni 1952). Vanaf dat moment wordt in het bestek de naam “Het Hofje” gebruikt (zie figuur 4: Het renovatieplan). In april 1953 nemen beide aannemers voor de som van f. 13.860,= de gunning aan. Tevens wordt in deze zelfde maand de koop- en erfpachtovereenkomst tussen partijen geaccepteerd en ondertekend (29 april 1953). Op 27 juli 1953 verklaart R. Juffer, de gemeente architect, dat de woningverbetering van de woningen Vledderveld 114, 115 en 116 is uitgevoerd conform de bepalingen en voorschriften.

De renovatieperiode is betrekkelijk kort en verloopt vrijwel probleemloos, althans voor diaconie, overheidsbestuur en aannemers. De procedure van verhuizing getuigt van weinig invoelingsvermogen. Op 28 januari 1953 wordt de bewoners opgedragen om de volgende dag naar het gemeentehuis te komen voor de nodige informatie. Hoe precies die informatie heeft geluid, is niet te achterhalen. Wel een bespreking tussen de burgemeester en zijn wethouders op 5 februari, waaruit blijkt dat er geen onderdak kan worden gevonden voor de bewoners. Vandaar de oplossing dat drie gezinnen tijdelijk onderdak krijgen in de gemeenteloods nabij de begraafplaats en twee andere bewoners wordt opgedragen om zelf naar woonruimte te blijven zoeken. De bewoners vernemen op 26 februari dat zij op vrijdag 27 of zaterdag 28 februari de woning moeten verlaten en naar de genoemde loods moeten verhuizen.

Nog geen vijf maanden later kan op 18 respectievelijk 22 juli worden teruggekeerd naar de gerenoveerde woning, aldus wordt de bewoners op 17 juli bericht door B&W. Drie families keren terug: de familie Blok, Siet Koopmans –door de kinderen ‘de Stenen Koning’ genoemd ⁷ en Jan Jansen met zijn vrouw Martha. Voor deze woning in het nieuwe ‘Het Hofje’ moesten de bewoners uiteindelijk een huurprijs neertellen van f 4,= per week (8). Elke woning had een woonkamer, een kookvertrek, een w.c. met waterspoeling en een slaapkamer boven. Waterleiding en elektriciteit waren aanwezig. In de herinnering van Jannie Bakker bleven het armenkamertjes.

Op een ingezonden brief met klachtenlijst (20 september 1953) door een der gezinnen wordt door B&W aanvankelijk niet en daarna halfslachtig gereageerd. Een herinnering wordt zes maanden later toegezonden – “... alleen de goot en de afvoer zijn gedaan (...) verder niets gezien of gehoord ...” – , waarop B&W antwoorden dat er verder niets wordt gedaan vanwege de hoge kosten. Het gaat dan om het opruimen van zand en puin dat door de aannemers werd achtergelaten, het waterdicht maken en ontlichten van de kelders, behang en verf in de kamer en tegels boven het aanrecht en ten slotte het

Figuur 4. Het bestek voor de renovatie van de woningen, nu ‘Het Hofje’ geheten.

verbeteren van de toegangsweg. Dan komt de gemeente-architect Juffer in het geweer. Op 25 augustus 1954 schrijft hij B&W aan met de ‘noodroep’ dat hij zo zijn controlewerkzaamheden over het onderhavige pand niet naar behoren kan uitvoeren en indien er niets wordt gedaan “... ontstaat zo langzamerhand weer het “armenhuis” ...”. Juffer laat weten dat hij er is. Op 8 februari 1955 geeft hij de bijna dwingende aanbeveling om ondanks de hoge kosten ook per woning één wandcontactdoos aan te leggen “... om aan het “huis, tuin en keuken” geknoei een eind te maken ...”. Uiteindelijk zal het resultaat er naar zijn.

De laatste fase is die van financieel gewin. Op 13 oktober 1961 doen B&W aan de Diaconie het voorstel om de grond van en rondom de nu ineens genoemde ‘Armenkampjes’ te kopen. Er is veel haast geboden, want het sterke vermoeden bestaat dat grondprijzen spoedig zullen stijgen en men weet natuurlijk ook dat de Kerkvoogden hun rentmeesterschap nauwelijks behoorlijk kunnen uitvoeren vanwege geldgebrek. Op 2 januari 1962 worden de besprekingen met de Diaconie gestart en heeft de Rijksrentmeester / -taxateur T.J. Weggemans uit Assen in november 1961 zijn taxatie van de drie percelen 1355, 2995 en 2994, met op deze laatste de armenwoning, al uitgevoerd en

bepaald op een waarde van f. 41.184,75. Na langdurige onderhandelingen met de Diaconie worden bij brief van B&W van 3 april 1963 en bij Raadsbesluit van 18 april 1963 de koop / verkoop bevestigd. Uiteindelijk zal de koopprijs f. 40.209,15 bedragen en aan notaris D. Botje uit Dwingeloo wordt per schrijven van 11 november 1963 verzocht de transportakte met spoed in orde te maken. De Gedeputeerde Staten van Drenthe geven op 2 augustus 1963 hun fiat aan deze eigendomsoverdracht.

Slot

“... Op perceel B2994 staat een goed onderhouden woning, waarin woonruimte voor 3 gezinnen ...”, vermeldt de toelichting op een taxatierapport 24 november 1961 van de Rijkstaxateur Weggemans. Het betreft het armenhuis waarin op dat moment nog twee gezinnen verblijven. Wat ook de toestand van het huis mag zijn, een nieuwe tijd van rentabiliteit en efficiency is aangebroken waarin grond veel geld gaat opleveren. Met de sloop van het armenhuis in 1963 eindigt bijna een eeuw later het proces van de ‘klassieke’ armenzorg in Vledder en wordt bijstandsverlening een recht. De Algemene Bijstandswet van 1965, reeds in 1963 toegepast, was formeel een feit geworden. Maar het hebben van een dak boven je hoofd is anno 2016 nog steeds geen recht geworden. De overheid heeft een actieve inspanningsverplichting, terwijl de liefdadigheid van kerkelijke en civiele instellingen op het tweede plan is geplaatst en heden ten dage een bijna dwingend beroep wordt gedaan op het ‘leger’ van de individuele vrijwilligers. Want leniging van nood is nog lang niet verdwenen. Wat weg is, is het symbool van armoede: armenkamertjes, of zo u wilt, het armenhuis.

Figuur 5. Vanaf de Wildwal zien we achter de bomen nog de restanten van de armenkamertjes na de afbraak in 1963. Foto Tiemen Stui-ver.

Eindnoten

¹ Nu vanaf de Vledderweg de Bosbouwkamp ingaand meteen aan de linkerhand.

² Naast- gods-, gast- en ziekenhuizen waren er besturen voor huiszittende armen, genootschappen voor behoeftige kraamvrouwen, genootschappen met speciale aandacht voor schamele armen en er waren instellingen ter werkverschaffing in werkplaatsen of elders. Voor de periode, in dit artikel beschreven, heeft, wat de 'klassieke' armenzorg betreft, de 'Maatschappij van Weldadigheid' een geringe betekenis.

³ De boekhouding van de Diaconie was niet altijd even duidelijk en soms werd er zelfs geen jaarrapport opgemaakt.

⁴ Lees 'Burgemeester G.W. Boelems'. Vanaf 21 augustus 1941 is de Raad terzijde geschoven, hebben wethouders alleen een adviserende rol en is het de burgemeester die als enige beslist.

⁵ Naam en adres zijn bij de redactie bekend. Zij stuurde mij de correspondentie door van haar bronnen, die elkaar bevestigden.

⁶ Ik heb begrepen dat de naam 'le Loux' tegenwoordig als Leloux wordt geschreven.

⁷ Zo genoemd omdat hij verhalen vertelde over goudmijnen die onder de stenen verborgen zouden zijn.

⁸ Elders wordt in een exploitatierekening een huurprijs genoemd van f. 3.65 per week.

Referenties

Drentsch Archief, 0399, NH gemeente Vledder, 14 / 2.2.1. Armenzorg en 23, 24 Diaconierekeningen.

Feenstra, A. (1947)(herziene druk M.V. Polak). De Gronden der Staatsinrichting van Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao. Gorinchem. J. Noorduijn en Zoon N.V.

Gemeentearchief Westerveld, 1.84 / 230 / Maatschappelijke steun voor behoeftigen

Gemeentearchief Westerveld, 2.07.351 / 315 / Eigendommen

Huizinga, J. (1982)(red. W.E. Krul). Verspreide Opstellen over de Geschiedenis van Nederland. Alphen aan den Rijn. A.W. Sijthoff.

N.H. Gemeente Vledder. Notulen Kerkeraad 1912-1938 en Notulen Kerkeraad Dec.1938-Nov.1963.

N.H. Gemeente Vledder. Notulen Kerkvoogdij maart 1900 –october 1940 en Notulen Kerkvoogdij Dec.1940 – aug.1979.